

FLEISZ KATALIN

Hallgatás és magánybeszéd

DARIDA VERONIKA: FILOZÓFIAI VALLOMÁSOK

Kijárat Könyvkiadó
Budapest, 2011
249 oldal, 2400 Ft

Különös tapasztalat gondolkodók, iskolateremtő filozófusok tollából származó szubjektív, vallomások szövegeket olvasni. Hiszen a vallomás alanyiságát, felfokozott személyességét valahogy távol érezzük a személytelenségre törekvő gondolkodói alkotásoktól. Azonban a szubjektivitás benyomásán túllépve, ha a szó etimológiáját tekintjük, egy sokkalta szabadabb, sokrétűbb értelmezői potenciált nyerünk. Ahogy ezt a könyv fülszövegében olvassuk – a szó eredeti *confessio* értelmében egyszerre jelent gyónást, vallomást és a keresztény vértanúk számára felállított sírhelyet.

Darida Veronika könyvét olvasva a vallomásnak ezen széles hatósugarát követve érdemes elindulnunk. A könyv minden fejezete mintha azt a kérdést járná körül, miszerint: mi az, ami egyáltalán vallomásra, önfeltárássra készítet? Az értelmezéseket olvasva a válasz nyilvánvaló, ugyanakkor mégsem lezáró vagy kimerítő. Mindenképp olyan, ami túlmutat a hétköznapin, szokatlan, meglepő, nem könnyen értelmezhető, és éppen ezért a számvetés, a szembenézés igényét hívja elő. Sorsfordító események, megtérések, vagy éppen véget nem érő vívódások, ön- vagy istenkeresések. Szakadékok. Felfelé vagy lefelé való zuhanások.

A *Filozófiai vallomások* ilyen határhelyzetek szülte személyes, alanyi szövegeket gyűjt egybe, még hozzá olyan filozófusok köréből, akik maguk is nagy vallomástevők, vagy valamilyen elszennvedett trauma – például a gyász – készíteti őket a krízissel való számvetésre. Szent Ágoston, Montaigne, Pascal, Rousseau, Nietzsche, Sartre, Simone Weil, Emile M. Cioran, Barthes és Derrida a könyv „főhősei”, talán személyesebb, intimebb oldalukat mutatva, mint ahogy azt megszoktuk. Ugyan Ágoston neve elválaszthatatlan a *Vallomások*-tól, de például Roland Barthes életművét mennyiben árnyalja anyja halálát feldolgozó *Gyásznaplója*? (Amennyiben a naplóírás a személytelenségre törekvő Barthes-nál is kivételnek számít.) De másképpen is kérdezhetjük. Barthes feljegyzései, vagy Derrida memoárjai mennyiben tekinthetők személyes

vallomásoknak? Létezik-e olyan közös tapasztalat, amely kirajzol egy történetileg is vizsgálható vallomásirodalmat? A könyv válasza igenlő, hiszen krízisben, válságban valamilyen formában mindegyik gondolkodó osztozik, s épp ezen tapasztalatok hívják elő a szövegek megszületését, ugyanakkor értelmezésre váró hajtóerejüket is támogatják. Az, hogy Derrida és Lyotard Szent Ágoston szövegeit olvassa, Barthes Pascalt – hogy csak a könyv példáit említsük – a vallomások időbeli távolságon átívelő, párbeszédre hívó erejét bizonyítja.

A vallomásirodalom kapcsán megkerülhetetlen a személyesség-személytelenség problémájára való rákérdezés. A vallomások mennyiben engedik az ént közvetlenül feltárulni? Vagy ellenkezőleg: nem akarják-e inkább szemérmesen elrejtteni? Írott szövegekről lévén szó, mit jelent itt az én, ki az, aki beszél? Direkt vagy indirekt szövegek a vallomások? A könyv értelmezései nem a könnyebb és csábítóbb – és ezzel együtt félrevezetőbb – utat választják, amennyiben az én áttetszősége, a leplezetlen önfeltárás helyett a szövegek *mentén, között* kirajzolódó, néhol pórén őszinte, másutt viszont rejtőző válságtapasztalatokat a maguk szövegszerűségükben *engedik* megnyilvánulni. A vallomásoknak egyaránt sajátja a feltörő könny és panaszáradat, de a szövegek párbeszéde is kirajzolhat valamiféle személyességet – még ha a maga szemérmesebb módján is. Ágoston esetében a vallomás – ha úgy tetszik, a nyilvános gyónás – gesztusa nyilvánvaló: szüntelen vívódásai, istenkeresése emeli őt a nagy misztikusok sorába. Ágoston esetében az igazán megindító a nyugtalan keresés és az Istenben való megnyugvás dinamikája. Ahogy a szerző is kiemeli, a megdöbbentő, a csoda nem más, mint a megtérés transzcendens, Istentől eredő mozzanata. És ezen a ponton kell szólnunk az írás médiumáról. Nem épp az élmény, a megtérés megragadhatatlansága hívja elő a közlést, a történés szöveggé írását? És így a további, immár Ágoston szövegének későbbi értelmezéseit? Utóbbi azt jelentené, hogy a *Vallomások* számtalan magyarázatát követően mégis még a mai napig is enigmatikus szöveg. Darida könyve, mintha ezzel a hiányzó hellyel is számot vetne, amikor a nemcsak a szöveg, hanem a kép médiumát is engedi szóhoz jutni – tegyük hozzá: a képekkel, festményekkel való párbeszéd a teljes könyvön végigvonul. Fra Angelico festményén Ágoston tenyerébe rejtett arca mintha a megtérés csodájának időbeli beazonosíthatatlanságát engedné megmutatkozni. Azaz a rejtélyt a kép sem akarja feloldani, akárcsak az írott szöveg.

Személyességről – és szövegbeli személyességről – szólva, indokolt a szerző kérdése: ki beszél a *Vallomásokban*? Annál is inkább, mivel Ágoston immár Hippo püspökeként a megtérés eseménye után tíz évvel írta. A visszaemlékezés ugyanis válogatást, rendszerezést jelent, ami azt jelenti, hogy nem egy, de legalább két elbeszélője van a vallomásoknak: egy válogató, visszatekintő és egy reprezentált én. Mindez viszont az áttetsző személyesség, a közvetlen önéletrajziség helyébe a távolságot, az én és a másik feszültségét iktatja be. Ezt a dilemmát Darida könyve – különösen jó érzékkel – nem megválaszolni, hanem fenntartani igyekszik, méghozzá egy másik szöveggel – Lyotard a *Vallomásokhoz* írott kommentárjával – való párbeszédben. Lyotard magyarázata ugyanis – amellet, hogy a *Vallomások* szöveg- azaz írásjellegét emeli ki – maga is tovább viszi ezt az ágostoni hangot. Lyotard nem megfejteni akarja a *Vallomások* rejtélyét, inkább vállalni a személyes érintettséget, azonosulni, rezonálni az ágostoni szöveggel. Ezáltal nemcsak a hang, hanem a „ki beszél” kérdése is tovább visszhangzik – immár saját szövegében is megteremtve az én és a másik reflexív feszültségét.

S ha már a szövegek párbeszédét emeltük ki, ez az értelmezési „stratégia” a könyv más fejezeteit is meghatározza. Ugyanis a könyv vallomásszövegei nem egymástól elszigetelten ke-

rülnek értelmezésre, a filozófusportrék egymást is magyarázzák, akár olyan genealogikus sort alkotva, mint a Nietzsche majd Genet portréja által önmagáról valló Sartre. (*A vereség és a Szent Genet* című regényekről van szó.) Azonban a könyv igyekszik a vizsgálatba vont gondolkodókat egyrészt szembevetni, ütköztetni egymással, másrészt közös, paradigmaticus olvasási tapasztalatokat keresni. Montaigne és Pascal között a kapcsolat nyilvánvaló, hiszen a *Gondolatok*ban számos polemikus utalást találunk az *Esszék* szerzőjére. De közös olvasási tapasztalatnak bizonyul az ószövetségi Jób alakja; Pascalt, Kierkegaardot, Simone Weil-t és Emil Cioran egyaránt mélyen foglalkoztatja. Kierkegaardnál Jób az ismétlés transzcendens tapasztalatának allegóriája, Cioran és Weil az emberi összenvedés paradigmájaként tekinti Jób alakját. A transzcendencia feltételét, a lélek sötét éjszakájának, az ürességnek a tapasztalatát jelenti a nagy misztikusok számára. Simone Weil szavaival: „nem szabad sírnunk, nehogy megvigasztalódjunk”, azaz a teljes kétségbeesést, a lélek legsötétebb éjszakáját engednünk kell feltárulni. Épp ebben a teljes vigasztalanságban érkezhetsz el mégis a vigasztalás, ez teszi lehetővé a kegyelem transzcendens tapasztalatát.

Simone Weil nem véletlenül idéztük. Szenvedésről szólva ideje rátérnünk arra, miféle krízishelyzetek sora hívja elő a gondolkodók misztikus tapasztalatait. Darida könyve jó érzéssel – és tegyük hozzá, tapintattal – követi a gyász, a testi-lelki gyötrődés, a magány, vagy épp az Istentől való távolság határhelyzeteit, amikor is az ember elválik megszokott, ismerősnek érzett énjétől, egyfajta sehol-létbe kerül. Az értelmezett filozófusok közül talán Cioran és Weil hiánytapasztalatát érezzük leginkább elevenbe vágónak. Ugyanis mindkét gondolkodó teljes határhelyzetben áll, az otthon-lét hiányával küszködik: Cioran számára a szerzetesi életforma, a világról lemondó aszkézis csakis a kiüresedést tapasztaltatja meg, az istenközelséget viszont már nem. Weil, aki sem a zsidóságban sem a kereszténységben nem tud megállapodni, mindvégig megmarad a nagy keresők sorában. Azonban mindegyik értelmezett gondolkodó esetében jelen van ez az űr, legalább időlegesen, valamiképpen „misztikussá” avanszálva az amúgy népszerű, ünnepezt szerzőt. (Úgy mint Roland Barthes-t és Jacques Derridát.) A szenvedés Ágostontól napjainkig közös tapasztalat – summázhatjuk kissé vulgárisan a könyv „tanulságát”. A szenvedés, amely paradox módon mégis a vigasz, egy új élet felé nyithat – vagy akár egy új írásforma felé, mint Barthes *Gyásznaplójának* esetében.

De korántsem minden esetben van így! Ismét csak Simone Weilt parafrázálva, az üresség, a lélek sötét éjszakája közel vihet Istenhez, de ugyanúgy el is távolíthat tőle. A könyv egyik fejezete a vallomástevő Nietzsche alakját járja körül. Nagyon érdekes Nietzschét a transzcendens tapasztalatokra váró misztikusok sorában olvasni. Ugyanis a nagy istenkeresők Pantheonján éppúgy kívül áll, mint ahogy nem rokonítható az egyéni traumákkal, veszteségekkel szembenéző gondolkodók tapasztalatával sem. Nietzschének szintén imái, látomásai vannak, mint a nagy misztikusoknak, de „égiekhez” intézett „imájában” – amelyet a könyv is idéz – nem istenismeretért, hanem örületért könyörög. (Még ha ez az örület az önmagában való hitet szolgálná is.)

És amiért Nietzsche mégis vallomástevő filozófusnak mondható, az az utolsó befejezett alkotása: az *Ecce homo*. Ez az a könyv, amelyben a személyesség imperatívusza nem választható el szövegmaszkokban való elrejtőző megmutakozással. Nietzsche önérzetesen vállalt személyessége a pátosz hangján szól, s az isteni maszkok pátosza már az elveszettség, az örület jele – ahogy erre a könyv is rámutat. Nietzschénél a hiány és a pátosz összetartoznak, de lehet-e pátosz a gyászban, az anyára való emlékezésben? (Utóbbi esetben Roland Barthes-

nál.) Csakis a szó eredeti (*pathos*) értelmében, azaz elszenvedni a fájdalmat. Ami azt is jelenti, hogy megmutatkozni engedni. Mert újra és újra beszélni kell a hiányzóról, akár egyoldalú gyászbeszédként, monológként, emlékművet állítani beszéddel, emlékezéssel. Confessio mint sírhely. Emlékműállítás, amely viszont – szövegekről lévén szó – sosem lehet befejezett. És itt látszik a vallomások legsajátabb közös jegye: az a köztesség, a szövegek terének behatárolhatatlansága, amelynek megnyilatkozási formája a *töredék*. Ugyanakkor nemcsak a szövegek tere behatárolhatatlan, hanem a szövegek időtapasztalata is bizonytalan. Hiszen a vallomástevő Istenhez intézett fohásza mindig megkésett – ahogy ezt az Ágostonról szóló elemzésben állapítja meg a szerző – a misztikusok számára a virrasztás éjszakája időtlen, lemérhetetlen. De ugyanígy meghatározhatatlan az isteni kegyelem transzcendens pillanata is. A várakozók számára kizökken az idő – nem véletlen, hogy Ágoston a *Vallomásokban* az időtudat fenomenológiáját is tárgyalja – és ez a kizökkenő idő közös tapasztalat mind a kegyelemre váró misztikusok, mint a gyász éjszakáján virrasztó Barthes számára. A vallomás tehát nem annyira műfaj, mint inkább gesztus, az űr beismerése, amikor nem marad más hátra, mint kimondani, kibeszélni a fájdalmat, a hiányt, a nem kimondhatót. A „mi lesz velem nélküle?” kízó felkiáltása – a Sartre-t gyászoló Beauvoirnál – annak a hiánynak a betörése, amely a szavak általi emlékezés-megjelenítés hajtóereje. Barthes feljegyzéseiben vagy Derrida memoárjaiban szépen látszik, hogy a szövegek az anya vagy épp az én megragadhatatlan helyei köré épülnek, lezárhatatlan fragmentumokként. Darida Veronika könyve sem akar a töredékes vallomásokból valami hiányzó egészt létrehozni, önnön töredékességükben hagyja őket.

